

I.

De plaats, die de menschelijke geest in het Historisch Materialisme inneemt, vormt het meest bestreden en minst begrepen punt in deze leer. Dit ligt voor een deel wel aan de formuleering. Een formuleering is een harde, preciese begripskombinatie, en zooals een zuiver begrip nooit de rijke veelheid van de werkelijkheid kan weergeven, zoo kan een formuleering nooit de veelzijdige samenhang in de werkelijke wereld uitdrukken. Wie zich alleen aan de formuleering houdt, kan in subtiele uitpluizing der begrippen, zonder het te bemerken, steeds verder van de levende werkelijkheid afdwalen. Wie het H. M. wil kennen, moet steeds de formuleering beschouwen als een korte regel om de betrekkingen in de werkelijkheid te begrijpen.

Het historisch materialisme is in de eerste plaats een verklaring, een opvatting van de geschiedenis, speciaal van haar groote gebeurtenissen, de groote beweging der volkeren, de groote omkeeringen van de maatschappij. Al dit geschiedkundig gebeuren bestaat uit handelingen van menschen, menschen die hun wereld veranderen of trachten te veranderen. Waardoor werden zij gedreven? Verklaring van de geschiedenis beteekent dus verklaring van de drijfveeren, de oorzaken, die de menschen deden handelen.

Dikwijls was het direkte nood, de ijzeren greep van de honger, de aan alle levende wezens eigen drift tot zelfbehoud. Hoe vaak is het in de geschiedenis voorgekomen, dat de massa's door de honger in opstand kwamen en zoo een stoot gaven aan de revoluties! Maar daarnaast komen ook andere motieven voor, die de klassen tot aktie drijven en hun daden bepalen: algemeenere, abstrakte, zogenaamd ideëele motieven, die dikwijls tegen het direkte zelfbehoud en het eigenbelang ingaan en tot geestdriftige zelfopoffering in staat stellen. In de strijdende klassen leven diepere gedachten en gevoelens, algemeene opvattingen over wat goed is en noodig voor de wereld, ideëen en idealen, die in leuzen kort samengevat worden; en deze bepalen voor hun eigen bewustzijn hun daden. Men geeft deze motieven wel door allerlei algemeene benamingen weer: vrijheidszin, vaderlandsliefde, behoudzucht, ontevredenheid, slaafsheid, revolutiegeest e.d. Maar het is duidelijk, dat deze namen op zich zelf geen verklaring geven.

Het materialisme van Marx' geschiedenisverklaring beteekent niet een ontkenning van deze geestelijke motieven, maar het terugbrengen van deze motieven tot materieele oorzaken, tot de werkelijke verhoudingen der menschenwereld. Wij noemen deze werkelijke verhoudingen materieel in den zin van objektief te konstateeren, waarneembaar, in tegenstelling tot subjektieve voorstellingen, niet in den zin van stoffelijk tegenover geestelijk. Er is dikwijls gezegd, dat de werkelijkheid in de menschenwereld toch hoofdzakelijk van geestelijke aard is, omdat de mensch in de eerste plaats een willend en een denkend wezen is; overal in de maatschappij en in de politiek bestaan de betrekkingen tusschen de menschen alleen, doordat zij er zich meer of minder van bewust zijn, door middel van hun bewustzijn, hun gevoel, hun weten, hun wil. Deze tegenwerping gaat buiten het H. M. om. Wij wijzen er op, dat overal in de maatschappij menschen in kontakt komen, reëele, werkelijke verhoudingen daar achter staan, die, mogen zij er zich al of niet van bewust zijn, mogen zij ze goedkeuren, ze haten,

ze erkennen of ze niet willen erkennen, er precies even reëel om blijven. Achter alle strijd of vrede tusschen arbeiders en patroons staat de werkelijke toestand van verkoop van arbeidskracht door de arbeider aan de kapitalist; achter de strijd over vrijhandel of bescherming staat de reëele verhouding van koper tot verkoper; achter de partijleuzen van democratie of hervorming staat de werkelijke verhouding van regeering tot onderdaan, van klasse tot klasse; elke wet is, behalve een stuk papier, de geformuleerde wil van de regeerenden, die de macht bezitten om hun wil door te zetten. Dit alles - mag men het geestelijk of stoffelijk noemen - is een objektief waarneembare, dus in de zin van Marx een materieele werkelijkheid.

De betrekkingen, die zoo tusschen de menschen bestaan, zijn niet willekeurig. Ze zijn hun gegeven, en zij hebben niet eens de vrije keuze, welke rol zij in dit geheel willen vervullen. Ze zijn hun gegeven door het economisch stelsel, waarin zij leven. De maatschappij, de gemeenschap waarvan de enkele mensch een deel is en waar hij zich niet buiten kan plaatsen, is een productie-organisme; het dient om voor de menschen alles voort te brengen, wat voor het leven noodzakelijk is - van welke aard dit ook moge zijn. In de eerste plaats moeten de menschen leven, dus heerscht boven alles oppermachtig het economisch organisme, dat dit leven verzekert; de betrekkingen, waarin het de menschen tot elkaar plaatst, zijn een zoo dwingende realiteit als het lichamelijk bestaan van de mensch zelf; ze vervullen hun leven en bepalen hun gedachten met onweerstaanbaar geweld. Te meenen, dat men zich daarbuiten kan plaatsen, onafhankelijk, is het zelfde als te meenen, dat een van het lichaam afgesneden deeltje zelfstandig kan leven. De uitdrukking van Marx, dat de ideëen en instellingen der menschen bepaald worden door de wijze, waarop zij hun levensonderhoud winnen, beteekent dus niet, dat ieder mensch altijd aan eten en drinken denkt; maar dat het productieproces de menschen in bepaalde betrekkingen tot elkaar brengt, die hun leven vullen, dus ook hun denken, willen en voelen bepalen. Daarbij is te bedenken, dat in de geheele geschiedenis en ook nu nog het levensonderhoud niet verzekerd is, zoodat de zorg en de vrees voor gebrek als een nachtmerrie op de hersenen drukt en een breed uitslaan van de geest, een wijd uitvliegen van de gedachten belemmert. Een economisch systeem, dat deze zorg verbant en aan de menschheid een volkomen meesterschap geeft over haar levensvoorwaarden, zal nog steeds door zijn karakter het leven en de gedachten bepalen, maar hoeveel vrijer, wijder en zorgelooser zullen deze gedachten zijn!

Waarom zijn nu de economische verhoudingen juist zopals zij zijn? De produktiewijze, die het zijn van ieder mensch bepaalt, is zelf een produkt van menschen; zij is door de menschheid in eeuwenlange werkzaamheid en ontwikkeling opgebouwd. Zoo bouwt ook ieder nu mee aan de verdere ontwikkeling. Zoekt men naar de hoofdelementen van deze ontwikkeling, de belangrijke krachten, die de produktiewijze vormden, dan vindt men de techniek en het recht. "Das Recht bestimmt die Wirtschaft", aldus formuleerde Stammler zijn bestrijding van het Marxisme. Hier klinkt niet enkel de wensch van de jurist uit om zijn voorwerp van studie bovenaan te plaatsen, als het bepalende fundament der maatschappij. Er ligt ook de oude tegenstelling van het geestelijke en het stoffelijke in. De techniek omvat het stoffelijk element, het zichtbaar bewegen van arm, van werktuig, van machine. Maar de tastbare arbeidspraktijk maakt nog niet de produktiewijze; dit doet eerst de regeling van de juridische vormen, waaronder gearbeid wordt. Niet het werktuig of de machine, maar de vrije arbeidsovereenkomst, de vrije

warenruil, de vrije konkurentie, de bedrijfsvrijheid maakten het kapitalisme. Dus het stoffelijke element, het technisch procedé, wordt beheerscht en geleid door geestelijke betrekkingen, door rechtsregels; het geestelijk element, de wijze, waarop de menschen met hun wil en hun verstand hun onderlinge betrekkingen regelen, is primair. - Hierbij is nu al dadelijk op te merken, dat de tegenstelling van techniek tot recht niet samenvalt met die van stoffelijk en geestelijk; het recht is niet enkel regel, maar dwingende macht; het is niet enkel de formule van het wetsartikel, maar ook de sabel van de politie-agent en de harde muur van de gevangenis; en over het geestelijk element in de techniek is nog te spreken.

Overigens is de stelling van Stammler juist. Kapitalistische produktiewijze is niet eenvoudig produktie met machines en fabrieken, maar deze produktie onder de heerschappij van het privaatsbezit. De produktiewijze is een bepaalde techniek, geregeld door bepaalde rechts- of eigendomsverhoudingen. Maar Stammler's stelling is niet de geheele waarheid. De beide factoren, techniek en recht, zijn niet gelijkwaardig. De techniek is een gegeven grondslag, door de menselijke wil niet zoo maar te veranderen, terwijl het recht, de wet, binnen de wil der menschen ligt. Niet in hun willekeur: de menschen regelen hun betrekkingen, dus stellen hun recht vast, zocals het onder een bepaalde gegeven techniek noodig is, om de produktie mogelijk te maken en te ontwikkelen. De techniek van het kleine handwerk maakte de kleinburgelijke produktiewijze mogelijk en noodig, en noopte de menschen, het privaatsbezit van de produktiemiddelen, dat dit verzekerde, tot algemeen rechtsinstituut te maken. De groote machines maakten grootbedrijf noodig, en dreven de menschen tot het opheffen van alle belemmeringen der bedrijfs- en kontraktvrijheid, die de vrije ontplooiing der produktie tegenhielden; zoo ontstond uit de gegeven techniek en de daaraan aangepaste rechtsvorm het kapitalisme. De techniek is dus de diepste grondslag; daarom is zij de belangrijkste produktiekracht, terwijl het recht tot de daarop rustende, daarvan afhankelijke bovenbouw behoort. Juist, omdat het recht de ekonomie bepaalt, daarom spannen de menschen zich in om recht en wet zoo te regelen, als voor deze bepaalde ekonomische bouw der maatschappij noodig is. Deze aanpassing van het recht aan de behoeften der techniek, ter verwezenlijking van een bepaald ekonomisch stelsel, loopt dus niet vanzelf en ineens, maar is een moeitevol proces van strijd der klassen. Het is zin en doel van alle politieke strijd en van alle groote revoluties; het socialisme is ook niets anders dan zulk een omvorming van recht en eigendomsvorm als past bij de rijpste ontplooiing der groot-industriele techniek.

De grondslagen van de maatschappij, de produktiekrachten, worden dus nu hoofdzakelijk door de techniek gevormd - in primitieve maatschappijen spelen de naturomstandigheden een groote rol. Zij groeien tot steeds hooger volkomenheid op, doordat de arbeidspraktijk zelf de geest der menschen richt op de middelen, om deze arbeid te verbeteren of aan nieuwe behoeften te voldoen. De techniek bestaat niet enkel uit de stoffelijke machines, fabrieken, kolenmijnen en spoorwegen, maar ook uit de bekwaamheid om ze te maken en uit de wetenschap waarop zij berusten. De natuurwetenschap, onze kennis van de natuurkrachten, onze bekwaamheid om er mee te werken en te rekenen, mag eveneens tot de produktiekrachten gerekend worden. In de techniek zit dus niet enkel een stoffelijk maar ook een sterk geestelijk element. Voor het Historisch Materialisme is dit ook van zelf sprekend; want in tegenstelling tot de fantastische abstrakties van burgelijke filosofen plaatst het de levende mensch met al zijn lijfsbehoeften

in het middelpunt van de ontwikkeling. In de menschen is het geestelijke en stoffelijke element tot een zoo vaste eenheid verbonden, dat men ze niet scheiden kan. Spreken wij van de menschelijke behoeften, dan zijn dit niet enkel behoeften van zijn maag, maar ook van zijn hoofd en zijn hart, en alle zijn stoffelijk en geestelijk tegelijk. In de menschelijke arbeid, ook de eenvoudigste, zijn het stoffelijke en geestelijke eveneens steeds vereenigd, en het is een kunstmatige abstraktie ze te willen scheiden. Wel heeft deze abstraktie een historische zin; de maatschappelijke ontwikkeling met zijn arbeidsverdeling en classescheiding maakte een deel van de geestelijke elementen van het arbeidsproces tot een afzonderlijke functie van bepaalde personen en klassen, en bracht vermindering van het volkomen mensch-zijn aan beide zijden. Zoo gewenden deze specialiteiten, de intellektuelen, zich er aan, om met hun werk al het geestelijke in tegenstelling tot het lagere stoffelijke te beschouwen en de organische en maatschappelijke eenheid van beiden over het hoofd te zien. Het spreekt van zelf, dat het beeld, dat zij zich van uit dit verdraaide gezichtspunt van het H. M. maken, geheel verkeerd moet zijn.

II.

De geschiedenis bestaat uit daden van menschen; hare verklaring berust op wat wij van de menschelijke werkzaamheid in het algemeen weten. De mensch staat als een organisme met bepaalde behoeften - de eischen van zijn voortbestaan - te midden van de naturomgeving, waaruit hij deze behoeften moet bevredigen. Zijn behoeften en zijn omgeving werken op hem in; zij zijn de oorzaak van de handelingen, waardoor hij zijn bestaan verzekert. Hij heeft dit met alle levende wezens gemeen; maar naarmate men op hooger ontwikkelingsstrap in de organische wereld komt, schuift zich tusschen inwerking en bevrediging steeds meer een geestelijk element, een aandrif en een willen. In de menschelijke ontwikkeling komt hier een steeds meer overheerschend bewustzijn bij; mag nu en dan de nood de oorspronkelijke driften fel doen oplaaien als spontane wil, meestal neemt het proces zijn weg door de menschelijke geest en werkt door middel van de gedachte, de idee, de bewuste wil. De behoefte, die onmiddellijk gevoeld, en de omgeving, die waargenomen wordt, werken op de geest in en wekken daarin gedachten en doeleinden op; deze brengen het lichaam in aktie en bewerken de daden.

Voor het bewustzijn van de handelende menschen zelf is de gedachte, de idee de oorzaak van hun daden; zij vragen meestal niet, waar de gedachte vandaan komt. Zoo verklaart ook de ideologische geschiedschrijving de gebeurtenissen in de geschiedenis uit de ideeën der menschen. Dit behoeft dus niet onjuist te zijn, maar is altijd onvolledig; het blijft halverwege staan. Het Historisch Materialisme gaat terug tot de oorzaken, waaruit deze ideeën ontstonden: de maatschappelijke behoeften, die de door de maatschappij-vorm bepaalde meer ingewikkelde vormen zijn van de menschelijke levenswil. Een schitterend licht is in de historische werken van Marxistische schrijvers op die wijze over de groote gebeurtenissen in de geschiedenis verspreid. En toch hebben zij ook dikwijls een misverstand omtrent het H. M. in de hand gewerkt. Als zij met geweldige kracht de nadruk leggen op de materiele, economische oorzaken van de omwentelingen, dan meent de weerstrevende intellektueel daartegenover te moeten volhouden: het is toch onbetwistbaar, dat de ideeën een grooten invloed hadden. Hij ziet niet, dat de historisch-materialistische verklaring, al springt zij in haar uitleg snel over die ideeën heen, om de grondoorzaak en

het eindresultaat vast aan elkaar te binden, toch niet anders doet, dan de voortstuwende ideeën uit hun maatschappelijke oorzaken te verklaren. Verklaarde b.v. de oude opvatting de Fransche revolutie uit de vrijheidszin van de opkomende burgerij, die het juk van absolutisme en adel afwierp, en verklaarde het H. M. de behoefte van het opkomende kapitalisme aan een burgerlijke staat tot de oorzaak van de revolutie, dan moet dit laatste, uitvoeriger uitgedrukt, zóc gelezen worden, dat het opkomende kapitalisme in de burgerlijke massa's het bewustzijn van de noodzakelijkheid van vrijheid op economisch en politiek terrein wekte, een sterke geestdrift voor deze idealen deed ontvlammen en hen zóc tot de revolutionaire daad dreef. De gedachte, de idee is de middelaar tusschen de inwerking der maatschappelijke factoren op de mensch en zijn historische daad. Wat zóc in de geest leefde en groeide is neergeslagen, gekristalliseerd in de daad, die de maatschappij vormde (omvormde), en blijft daarin onvergankelijk bewaard. Maar het blijft ook op andere wijze bewaard; de gedachten, de gevoelens, de hartstochten, de idealen, die de vroegere geslachten tot daden dreven, uitten zich ook in al hun geestesproducten, in hun literatuur, hun wetenschap, hun geloof, hun kunst, hun wijsbegeerte, hun theorieën en ideologieën; en daarin kunnen wij ze onmiddellijk leeren kennen. Zij vormen een afzonderlijk voorwerp van studie in alle z.g. geestelijke wetenschappen.

Voor de gewone geschiedenis, die van de gebeurtenissen en daden, schijnt het niet noodig, altijd deze tusschentrap naar voren te brengen en beide werkingen, van de materieele, de economische wereld op de geest, en van de geest terug op de materieele wereld, afzonderlijk te beschouwen. Het is daar veelal voldoende de samenhang van de materieele oorzaak en de maatschappelijke resultaten aan te wijzen: uit de groei van de produktiekrachten de omvorming van de produktiewijze en de daarvoor noodige, ze begeleidende klassestrijd en politieke omwentelingen af te leiden. Zóc wordt het, vooral in zeer korte algemeene samenvattingen ook wel gedaan. Wil men echter de geestesuitingen van een periode, zijn ideologie, zijn godsdienst, zijn kunst, de ontwikkeling van een wetenschap begrijpen, dan wordt de inwerking van de maatschappij op de menschelijke geest hoofdzaak, en dan is het noodig, diep in het vraagstuk in te dringen, hoe het materieele op de geest inwerkt. Dan moet deze zijde van het Marxisme, de leer van het geestelijke, het denken, het bewustzijn nader ontwikkeld en toegepast worden.

Maar ook voor de geschiedenisverklaring zelf is dat noodig, en tot opheffing van bezwaren tegen onze leer. Passen wij het Marxisme toe op de tegenwoordige tijd, op de geschiedenis die wij beleven en maken, dan staat men er geheel anders voor dan bij een onderzoek van het verleden. Wat in vroegere eeuwen gebeurde: maatschappelijke inwerking op de menschen en terugwerking van de menschen op de maatschappij, is af; de reeks van inwerkingen, waarin de menschelijke geest tusschenschakel is, is telkens voltooid en eindresultaat en oorspronkelijke oorzaak zien wij duidelijk naast elkaar staan. Maar dezelfde keten van oorzaken en uitwerkingen in onze tijd is niet af; wij staan er midden in; talloos zijn de wijzen, waarop de maatschappij bezig is, de menschelijke geest om te vormen, zonder dat dit nog in een volgende daad zijn beslag gekregen heeft, of de gevallen, dat een nieuwe werkelijkheid nog nauwelijks begonnen is, op de geesten in te werken. Hier kan men dus nog niet een maatschappelijke oorzaak met een praktisch maatschappelijk resultaat verbinden; hier staan wij nog midden in de groeiende processen van inwerking, van langzaam rijpen van nieu-

we inzichten, van propaganda, van voorbereiding van komende revoluties. Hier is het eenvoudig verband, dat in de vroegere geschiedenis de be-wijskracht van het H. M. vormde, nog niet aanwezig; hier schijnt dan in de ingewikkelde warreling van oude en nieuwe ideeën, van revolu-tionaire klassestrijd, van reactie en apathie, de leer op allerlei wijzen in strijd met de werkelijkheid te zijn. En hier treedt dan ook de vraag naar praktisch handelen op (die in het geschiedenisonderzoek niet bestaat): welke rol speelt ons eigen willen en werken in dit pro-ces?

Het is bekend, dat deze zijde van het Marxisme (door duidelijke maatschappelijke oorzaken) in de achter ons liggende halve eeuw te veel op de achtergrond gebleven is. De sociaaldemokratie moest in de parlementaire periode van het rijpende kapitalisme zich beperken tot voorbereiding en rustige propaganda; het proletariaat was nog niet rijp voor revolutionaire daden; dus moest de theorie vooral de nood-zakelijkheid van de socialistische revolutie uit de kapitalistische ontwikkeling demonstreeren. Daar de sociaaldemokratie niet tot daden opriep, maar omgekeerd tot afwachten aanspoorde, tot de materiele omstandigheden rijp zouden zijn, nam de theorie de vorm aan van een mechanisch verband tusschen economische oorzaken en maatschappelijke omkoeringen, waarbij de tusschenschakel van de menschelijke aktiviteit uit het gezicht verdween. Het is bekend, en niet toevallig, dat juist diegenen onder de theoretici, die tot de woordvoerders van een nieuwe aktievere taktiek behoorde, ook in de theorie de nadruk legden op de tusschenschakel van de menschelijke geest en zijn samenhang, passief en actief, ontvangend en inwerkend, met de maatschappij.

III.

Al het handelen van de menschen geschiedt door tusschenkomst van de menschelijke geest. Het historisch materialisme, als wetenschap van het menschelijk handelen, moet dus ten nauwste samenhangen met een bepaalde wetenschap van de geest. Het gaat uit van een bepaalde opvatting omtrent de verhouding van denken en zijn, het omvat zelf een nieu-we wijsbegeerte; zijn filosofische grondslag is de leer van de Een-heid van het Heelal, die bij Marx en Engels eenvoudig de naam Materi-alisme draagt.

De menschelijke geest wordt geheel bepaald door de omgevende we-reld. Alles wat in de geest is, is afkomstig uit de reële wereld rond-om, die door de zintuigen op hem werkt. In deze filosofische grondstel-ling van het Historisch Materialisme wordt niet een onderdanigheid van de geest onder de stof vastgesteld, maar de Eenheid van het geestelijke met de geheele wereld. Elk deel van het wereldgeheel wordt geheel door de overige wereld bepaald; het bestaat slechts door zijn eenheid met het overige; en zijn eigen wezen, het totaal van al zijn bijzondere eigenschappen, is niet anders dan het geheel, de gezamenlijkheid van de wijzen, waarop het de inwerking van de overige wereld ondergaat en terugstraelt, het totaal van al zijn wisselwerkingen met het heelal. Wanneer wij het een "ding" noemen, dan is dit slechts een woord, een begrip, dat al deze werkingen samenvat, die wij als verschijnselen waarnemen.

Zoo is ook de menschelijke geest - ook dit begrip is slechts een samenvatting van een eindeloze reeks van geestelijke verschijnselen - een deel van het Heelal, in voortdurende wisselwerking met het overige; van uit deze wereld stroomden de werkingen op hem in en omgekeerd werkt

hij, door het medium van het lichaam, op deze wereld terug. Natuurlijk verstaan wij onder wereld hier niet enkel de stoffelijke wereld. Ons heelal is niet het totaal van al wat lichamelijk en weegbaar is, maar alles wat waarneembaar en als zoodanig reëel is. Daartoe behoort dus ook al het geestelijke in de hoofden der menschen. Natuurlijk niet de voorgestelde objekten van fantasie; een absolute idee of een algemeene wereldgeest behooren niet tot de werkelijke materiele wereld; maar de voorstellingen zelf, die in sommige hoofden van zulk een fantastische Geest bestaan, de fantasieën en hersenschimmen zelf, zijn werkelijk bestaand, dus reëel, dus materieel in onze zin van het woord. Deze geheele reëele wereld is materiaal voor onze geest en staat als materie tegenover hem. Alles wat in hem is, is inwerking van de omgevende wereld, en zijn bijzonder wezen is niets dan de samenvatting van zijn eigenschappen, de manier, waarop deze inwerkingen opgenomen en verwerkt worden.

De eerste belangrijkste eigenschap is het vermogen om te verzamelen, het geheugen. Als een eindeloze stroom vloeit het wereldproces voor de geest langs; als een eindeloze stroom vloeien de indrukken, de werkingen van de wereld, in de geest naar binnen en worden er opgezameld. De voorstelling, dat de stroom van de tijd aan ons voorbij gaat als het touw van een veerboot, waar wij langs drijven; steeds een punt vastgrijpend, het oogenblik van het nu, dat ons tegelijk al weer ontglipt - geeft geeft geen juist beeld; het eindeloze touw wordt onder het voortgaan ingenomen en daalt opgerold in het ruim van ons schip neer. Het wereldgebeuren stroomt in ons, en wij worden steeds nieuw en anders. Steeds rijker wordt onze ervaring, steeds voller en grooter de inhoud van het bewustzijn. Wat doet de geest met deze aldoor groeiende massa van indrukken?

De tweede eigenschap, die het wezen van de geest karakteriseert, is het abstraktievermogen. De eindeloze gevarieerde massa der indrukken, die de geest binnendringen, wordt verwerkt tot een abstrakt beeld, waarin het algemeene van de konkrete verschijnselen tot begrippen samengevat is. De techniek van dit proces, de verhouding van beeld tot objekt, het wezen van de begrippen in tegenstelling tot de werkelijkheid, is door Dietzgen in meesterlijke klaarheid uiteengezet en behoeft hier niet uitvoerig behandeld te worden. In het begrip is het algemeene, het wezenlijke, het gemeenschappelijke, het blijvende uitgedrukt van het deel van de wereld, van de groep van verschijnselen, waarvan het het beeld is; van het bijzondere, verschillende, wisselende van de werkelijkheid is daarbij geabstraheerd. De oneindige veelheid en verscheidenheid van de wereld vindt geen plaats in ons hoofd; daarom moet de geest deze vereenvoudigen, door van verschillen en verscheidenheden, die bijkomstig en toevallig zijn, af te zien. De begrippen zijn uitteraard vast, hard, scherp omgrensd, terwijl de werkelijkheid, die zich daarin kristalliseert, als een vloeierende stroom steeds anders, eindelijk verscheiden en veelsoortig, voorbijruischt. Daaruit volgt reeds, dat de begrippen zelf niet rustig kunnen blijven staan zonder meer; zij moeten steeds opnieuw gewijzigd, omgevormd, anders begrensd, door andere vervangen en zoo aan de wisselende werkelijkheid aangepast worden.

Onafgebroken dringt de stroom van indrukken en ervaringen uit de buitenwereld in de geest in, wordt daar verzameld, verwerkt, gedistilleerd, gegeneraliseerd tot denkbeelden, begrippen, oordeelen, ideeën, gevoelens, regels, de inhoud van het bewustzijn, en zinkt dan weg in het onderbewustzijn en de vergetelheid. Passen de nieuwe indrukken in het reeds gevormde beeld, doordat de wereldomgeving steeds in gelijke vormen terugkeert, dan wordt dit begripsbeeld steeds vas-

ter gemetseld en versteend tot een onaantastbaar geestelijk bezit. En het gaat niet verloren met het individu; door het maatschappelijk samenleven en werken vindt een voortdurende uitwisseling van denkbeelden plaats; het geestelijk beeld van de wereld is geen individueel, maar een kollektief bezit. Het geestelijk bezit, dat een samenleving in de lop der tijden verworven heeft, wordt aan het opgroeiende geslacht overgedragen; zoolang de levensomstandigheden gelijksoortig blijven, vindt dit dan steeds weer het overgeleverde systeem van begrippen en ideeën, de ideologie in harmonie met de werkelijkheid; dan wordt deze ideologie steeds vaster gefundeerd en ontwijfelbaarder. Maar nu verandert de wereld; door de menschelijke arbeid zelf neemt de maatschappij steeds nieuwe vormen aan; nieuwe indrukken, nieuwe ervaringen dringen de geest binnen en passen niet in het oude wereldbeeld. Nu gaat de geest aan het opbouwen uit het oude bezit en de nieuwe aanwinsten. Oude begrippen worden veranderd of anders bepaald, nieuwe worden gevormd, oordeelvellingen wijzigen zich, nieuwe inzichten zetten zich vast, een nieuwe ideeënwereld ontstaat, langzamer of sneller, uit brokstukken van het oude, dat min of meer aangepast wordt, en de nieuwe ervaring. Het is hetzelfde proces, dat in het voortschrijden der natuurwetenschap plaats vindt, waardoor het beeld, dat wij ons van de natuur maken, steeds nieuw en anders wordt. Met dit verschil echter, dat de ontwikkeling hier niet komt, doordat de wereld zelf sterk verandert, maar alleen doordat onze ervaring van de wereld, door het steeds voortschrijdend en nauwkeuriger natuuronderzoek, aldoor verandert. En bovendien vindt dit ontwikkelingsproces rustiger, bewuster en objektiever plaats, omdat het buiten de maatschappelijke strijd, buiten de hartstochten, buiten de onmiddellijke levensnood der massa's staat; omdat het geen zaak der massa's is, maar een studieobjekt van een klein gilde. Maar de maatschappij werkt op allen in; zij is de eigenlijke wereld voor de groote massa der menschen; zij dringt haar indrukken met reusachtig geweld aan allen op, omdat hun leven er van afhangt. Over de maatschappij, d.i. over het eigen leven moet iedereen zich gedachten vormen; zij groeien spontaan, onbewust in hem op, zelden als objektieve wetenschap, maar meestal als subjektieve voorstellingen. En voortdurend verandert de maatschappij, de omgeving, het levenslot - thans met reusachtige snelheid - en sleept ook de traagste hersenen onwillig mee. In innerlijke worsteling, in felle strijd of rustige denkbaarheid worden de gedachten gerevolutioneerd, soms plotseling als met een tooverslag, als de inwerkingen van buiten enorm sterk zijn, soms ook langzaam en lange tijd nauwelijks merkbaar. In dit proces van voortdurende omvorming vindt de aanpassing plaats van het bewustzijn aan het maatschappelijk zijn.

Wanneer dus Marx zegt, dat het maatschappelijk zijn het bewustzijn bepaalt, beteekent dit niet, dat de ideeën van dit oogenblik bepaald worden door de maatschappij van dit oogenblik. De maatschappelijke werkelijkheid van nu is het eene element, de uit vroegere werkelijkheid ontstane ideeënwereld is het andere element, waaruit tezamen het nieuwe bewustzijn ontstaat. Het eerste vormt de stoffelijke faktor, de inwerking der materiele wereld, het tweede is een geestelijke faktor, het reeds aanwezige bezit aan ideeën en voorstellingen. Vandaar dat burgelijke geleerden, naar een uiterlijke schijn oordeelend, hieraan de onjuistheid van het Historisch Materialisme meenen te kunnen aantonen: de materiele werkelijkheid alleen bepaalt niet het denken, maar geestelijke factoren zijn even belangrijk. Zij zien daarbij over het hoofd, dat de tegenwoordige wereld zijn beeld niet op een schoon blad papier schrijft, maar dat het abstrakte beeld van de inwerking van alle vroegere toestanden in de inhoud van het be-

wustzijn neergelegd is; het bewustzijn wordt bepaald door het totaal van de vroegere en tegenwoordige werkelijkheid. De burgerlijke opvatting van de geestelijke bewustzijnsinhoud uit als van iets gegevens, waarvan de oorsprong niet nader behoeft te worden aangegeven, dat uit de "natuur" van de geest of uit een abstrakt buiten de mensch bestaand geestelijk wezen ontspringt. De Marxistische opvatting gaat uit van de overtuiging, dat de inhoud van het bewustzijn uit de inwerking van de reële wereld moet ontstaan zijn, en het zoekt daarvan de oorsprong in de vroegere levensomstandigheden der menschen. En dit geldt niet alleen voor het bewustzijn; ook in de andere eigenschappen van de geest, in de neigingen en aandriften, de instinkten en gewoonten, die in onbewuste diepten van de geest verborgen liggen en als een geheimzinnige ingeschapen menschelijke natuur verschijnen, openbaren zich de overgeërfdde indrukken van duizenden jaren, van af de primitiefste oertijden.

Deze samenhang tusschen geest en maatschappij geeft een inzicht in de oorzaken, die, zooals men het meestal uitdrukt, het revolutieproces van de maatschappij tegenhouden en verlangzamen. Daarmee wordt niet enkel het subjektieve feit bedoeld, dat het langzamer gaat, dan het naar wensch en inzicht van de vooraanstaande revolutionairen moest gaan, maar ook het objektieve feit, dat de werkelijkheid van nu zoo weinig de geest van de meeste menschen beheerscht en bepaalt. Wij spreken dan van de macht van de traditie als de groote kracht, die de ontwikkeling belemmert. Bij een beschouwing van de tegenwoordige wereld, zijn klassestrijd, zijn geloof, zijn ideologie, stuit men voortdurend op deze geweldige macht, en zonder haar is geen verklaring mogelijk. Daarbij begeeft men zich echter niet buiten het Marxisme; want elke traditie is zelf een stuk werkelijkheid, die in de hoofden der menschen leeft, die hun daden bepaalt, die krachtig op anderen inwerkt en zoo een groote invloed op het gebeuren uitoefent.

Wat haar tot traditie maakt, haar bijzondere natuur in tegenstelling tot andere geestelijke verschijnselen, is dit, dat zij een stuk werkelijkheid van uitsluitend geestelijke natuur is, waarvan de materiele wortels in het verleden liggen, die dus enkel op het verledene teert en in de nieuwe wereld geen voedsel meer vindt. Als voorbeeld kunnen de beide machtige ideologieën dienen, die het sterkst de geesten der arbeiders beheerschen en van het socialisme afhouden: de godsdienst en het nationalisme. Hoe de godsdienst uit de primitieve en de kleinburgerlijke produktiewijze opgroeide, hoe hij daarbij voortdurend vorm en aspekt wijzigde, hoe hij de uitdrukking was van maatschappelijke organisaties, die sindsdien hun maatschappelijke basis steeds meer verloren, is reeds dikwijls in tal van werken en artikelen uiteengezet. De nationalistische ideologie onderscheidt zich van de andere daardoor, dat zij in het kapitalisme wortelt, voor de bourgeoisie een levende werkelijkheid is, dus een nog jonger en frisscher traditie, die daardoor op de arbeiders nog sterker kan inwerken.

Het mag vreemd schijnen, dat een ideologie zich nog zoo lang kan handhaven, nadat haar voedingsbodem, haar grondslag, de werkelijkheid, die haar schiep, reeds lang verdwenen is. Voor haar geldt echter hetzelfde als voor al het geestelijke in den mensch; niet alleen blijft het als een eigen wezen bestaan, zooals de herinnering blijft na de indruk en elk geestelijk beeld na een reeks van indrukken; maar het wordt nog enorm versterkt door de wederzijdsche geestelijke inwerking der menschen. Evenals in de hersenen de gevoelscentra niet enkel door de prikkels van buiten aangedaan worden, maar ook op duizenderlei wijze met elkaar verbonden zijn, elkaar beïnvloeden en zoo een geestelijk leven van gedachtenverbindingen scheppen, dat voor een groot deel bui-

ten de inwerkingen van buiten omgaat - zoo werkt ook in de maatschappij, wat eenmaal in menschenhoofden aan ideeën gevormd is, als een nieuwe kracht op andere menschen in. De buitenwereld, die op onze geest inwerkt, bestaat niet enkel uit de stomme feiten van leven en omgeving, maar ook uit wat anderen ons zeggen, als neerslag van hun ervaring, en uit wat zij - of vroegere geslachten - in boeken neergelegd hebben. Zocals het oorspronkelijke dunne geluid van de snaar door de klankbodem vol gemaakt wordt, zoo klinkt ons de leering van de feiten, van de materiele levensgrondslag als een vol akkoord uit de omgevende menschenwereld tegemoet. De nieuwe ideeën, die bij de nieuwe werkelijkheid passen, worden door hen, waarin ze het eerst opgroeiden, die het eerst flauw de nieuwe toon hoorden en onderscheidden, gepropageerd; hun krachtig geluid wekt de jongere en tragere geesten, hun propaganda voegt zich bij de direkte inwerking van de levenservaringen, en brengt sneller tot een begrip van het wezenlijke daarin. Evenzoo wordt de oude ideologie door dezelfde kracht versterkt en in het leven gehouden; door de geestelijke inwerking van de ouderen op de jongeren, van de oude geschriften op de nieuwe generatie blijft het oude gedachtenleven nog een tijdlang doorklinken, ook als haar eerste materiele oorzaak opgehouden heeft. Maar op den duur moet zij, dissonant geworden, te gronde gaan. Wanneer een nieuwe werkelijkheid dag aan dag haar indrukken in de geest inprent en ze met enorme kracht in de koppen hamert, bezwijkt de oude ideologie en moet de geest steeds meer de oude meeningen opgeven en zijn ideeën richten op de behoeften van de nieuwe maatschappij. Het gaat soms langzaam, het gaat soms aarzelend en halfslachtig, maar tenslotte gaat het toch. Want de propaganda van de nieuwe ideologie krijgt voortdurend nieuwe kracht uit de realiteit van het leven.

Hierbij speelt de snelheid van het maatschappelijk omwentelingsproces een belangrijke rol. In oude tijden, toen dit langzaam ging, versteenden de uit de massa opgroeiende gedachtenvormen tot vastroestende dogma's. In tijden van snelle verandering wordt de geest meegesleurd, hij wordt scepeler en bewegelijk, en werpt sneller de oude denkbeelden weg. De achter ons liggende tientallen van jaren, waarin het kapitalisme en het proletariaat tot hoogste ontwikkeling moest rijpen, brachten een stilstand of verlangzaming in het politieke omwentelingsproces; in dit tijdperk trad daarom ook een verlangzaming van het geestelijk ontwikkelingsproces op, vooral in de tegenstelling tot de voorwaartsstormende ideeënvorming uit de vorige burgerlijke omwentelingsperiode. De gevolgen waren, na de schitterende conceptie van het Marxisme, een terugval: revisionistische twijfelingen, opleving van burgerlijke kritiek, bij een deel der radikalen dogmatische verstarring. Nu echter breekt weer een revolutionaire periode aan; en zij zal zonder twijfel ook een snelle omwenteling der geesten, een sterke vernieuwing der ideeën, een geweldige intellektueele revolutie meebrengen.

